

VITA

Bretter Zoltán

„Őrüilt beszéd: de van benne rendszer”

Töredékes elemzések és megértő kritikák. Hozzászólás Szabó Márton
Közpolitikai diskurzuselemzés című tanulmányához

Szűcs Zoltán Gábor

Értelem és érzelem.. És megint csak értelem.

Hozzászólás Kiss Balázs tanulmányához

„ÖRÜLT BESZÉD: DE VAN BENNE RENDSZER”

Töredékes elemzések és megértő kritikák (Hozzászólás Szabó Márton
Közpolitikai diskurzuselemzés című tanulmányához)

Bretter Zoltán

(egyetemi docens, PTE BTK Politikatudományi és Nemzetközi Kapcsolatok Tanszék)

Jó volna érteni, miért horgad föl Gajduschek György (Gajduschek, 2013) a diszkurzív közpolitika Szabó Márton képviselte programadó írása ellen (Szabó, 2012)? Miért vonul vissza egy önmagát fölényesnek gondoló „pozitív tudomány” bástyái mögé, s ahogy vitacikkének címében azonmód ki is jelenti, miért redukálja a politikát „dumává”?

Látszólag mindezt a „racionalitás” nevében teszi, s következőleg a közpolitikai elemzést olyan racionális tudománynak tartja, melynek nem tiszte a politikusok szófia beszédével foglalkoznia.

Előbb tehát meg kell vizsgálnunk ezt a „racionalitást”.

A „rationality” kifejezés két, noha szinonimákként is kezelhető, ugyanakkor eltérő jelentések hordozására is képes fogalomra bomlik; a „rational” és a „reasonable” kifejezésekre. Egyiket „értelmesnek”, a másikat „ésszerűnek” fordíthatnók. Az „*értelmes*”: univerzális, az emberi értelemnek megfelelő, logikus, általánosan *érthető*, bárki számára belátható, nemre, kultúrára, helyzetre való tekintet nélkül kommunikálható; az „*ésszerű*”: az egyén számára átlátható, egy adott szituációban *érvényes*, közvetlenül érthető, sajátos logikával rendelkező, aminek *értelme* csak egy kommunikációs folyamatban tárulkozik föl. „Értelmes” és „ésszerű” egyaránt racionális, tehát nem érzelmi, nem intuitív vagy mitológiai fogalom.

A két, némiképpen eltérő kifejezés analitikus erejét az adja, hogy elméleti gondolatmenetek eredményeként születtek. Ezen teóriák közül most csak kettőre utalok, melyek különböző irányból kísérleteztek az értelmes és ésszerű meghatározásaival. Egyik a filozófia felől, másik a közpolitikához valamelyest közelebb álló gazdaságtan, illetve közgazdaságtan felől közelíti meg a racionalitást.

A filozófiában az „értelmes” és „ésszerű” szisztematikus elkülönítését Immanuel Kant kísérli meg. Ebből kiindulva aztán John Rawls foglalkozik a problémával, de úgy, hogy azonnal be is csempészi a „rational” és „reasonable” meghatározásaiba saját társadalomfilozófiájának előföltevéseit. Rawlsnál az

„ésszerű” (reasonable) „egy, a fair versengés rendszerére alapozott társadalom eszméjének eleme, melynek fair szabályai mindenki számára elfogadhatóan ésszerűek és részei a kölcsönösség eszméjének” (Rawls, 1993: 48–50.) Rawls továbbá föltételezi, hogy az ésszerűnek morális tartalma van, azaz az ember együttműködésre törekvő morális hajlamából fakad, és így használata képessé tesz bennünket arra, hogy lefektessük a méltányos társadalom szabályait. Egy olyan társadalomét, amely nem a szentek és nem az önzően csak önmagukra összpontosítók társadalma, hanem épp olyan, amilyenben élünk. Mindaddig nem is tekintjük különösebben értékesnek, amíg nem vagyunk tőle megfosztva.

A filozófiai alapvetés nem annyira az *ésszerű* fogalmát határozza meg, sokkal inkább arra a kérdésre szeretne válaszolni, hogy miként lehetségesek az „ésszerű ellentétek”? Föltételezve, hogy mindannyian értelmes lények vagyunk, miért jutunk gyakran abba a helyzetbe, hogy egyaránt ésszerű álláspontok konfliktusba keveredjenek egymással? Annak a belátása, hogy értelmes lényekként képesek vagyunk tökéletesen ésszerű világokat kiépíteni magunknak, egyben annak belátása is, hogy az ilyen világok együttélése – egy racionális világ létrehozása – praktikusán lehetetlen.

Így a rawls-i megközelítésből nem csak az általa javasolt igazságosság-elmélet elfogadása következik, hanem az is, hogy ne az összes világok legjobbjának szemszögéből ítéljünk, hanem az egyetlen létező világban keressük az ésszerű egyetértés alapjait.

Nem muszáj azonban föltétlenül elfogadnunk a rawls-i társadalomfilozófiát, ahhoz, hogy „értelmes” és „ésszerű” megkülönböztetését a politikában, közpolitikában érvényesnek tekintsük.

A klasszikus, Arisztotelésztől eredeztetett logikai, retorikai hagyomány földolgozása során, szintén még a filozófiai szinten, helyezkedik el Chaïm Perelman teoretikus megközelítése is. Perelman a realitás nyelvi, érvelő megragadásának a formális logikától eltérő, ugyanakkor formalizálható elméletét alkotja meg (Saját összefoglalásában: Perelman, 2000). Szemmel láthatóan Perelmának a Lucille Olbrechts-Tyteca asszonnyal közösen írott könyve (Perelman–Olbrechts-Tyteca, 1969) Szabó számára nem csak állandó hivatkozási forrás, de meghatározza a diszkurzív közpolitikához való vonzódását, a közpolitika argumentatív fordulatához való csatlakozását. Chaïm Perelman meghatározó befolyása Szabóra a következő, a comte-i pozitivizmusra és annak filozófiájára vonatkozó alábbi idézetből is kitűnik. Akár olvasta Szabó éppen ezt a munkát, akár nem, aligha kétséges, hogy nagyon hasonló gondolat: „Nem lehet tagadni, hogy korrekt Comte elemzése a tudás bizonyos területein, ott ahol a tudományos válaszok helyettesítették a filozófiai és teológiai válaszokat. De az egy teljesen különböző dolog, ha azt mondjuk, hogy *minden* emberi probléma megoldható, kizárólag a tudomány kísérleti vagy deduktív módszereivel. Nem annak, ami »van«, hanem a »kell« tanulmányozása, hogy minek van nagyobb értéke, mi a kívánatos és minek kell meghatároznia visel-

kedésünket és döntéseinket, csak a pusztán technikai problémák esetében engedhetőek át a tudományos módszereknek. Ám távolról sem ez a helyzet. Alapvető kérdéseink megoldása nem csak, hogy kitér a tudomány és technológia elől; ám az a hipotézis, hogy a filozófiától meg lehet szabadulni, maga is filozófiai hipotézis.” (Perelman, 1965, 5–6., idézi Gross és Dearin, 2003, 13–14.)

Vannak egyéb, a praktikus ész (ésszerűség) logikáját leíró munkák is – egyik legjelesebb a Stephen Toulmin által kifejlesztett (Toulmin, Rieke és Janik, 1984) – és nem is azért választottam csekélyke eredetisége dacára az iménti Perelman-idézetet, hanem azért, mert világosan mutatja, hol húzódik a Szabó–Gajduszek *filozófiai* vita frontvonala. Az emberi értelmet totalizáló filozófia és az ésszerűség meghatározásának filozófiai kísérletei között.

Utóbbiak közé tartoznak azok az elméletek is, melyek – erősebb vagy gyöngébb filozófiai elszántsággal – a közgazdaságtan, vagy éppen a közpolitika irányából jutnak el az „ésszerűséghez”.

Herbert A. Simonra és Charles Lindblomra azért hivatkozom, amiért Gajduszek György is. A „korlátozott racionalitás” (bounded rationality, gúzsbakötött vagy procedurális racionalitás) illetve az inkrementalizmus (kis lépések tudománya, keresztülgázolás, evickélés a mocsáron – muddling through) elméleteit mintegy azért említi, hogy igazolja, végkifejletükben csakis a Szabó Márton által képviselt diszkurzív közpolitikához vezethetnek. Gajduszek számára viszont ez maga az apokalipszis. Ebben a tudományvégi állapotban – vélelmezi Gajduszek – a racionális-tudományos érvelés végképp föloldódik és eltűnik, hogy a közpolitika elemzés átadja helyét az egyaránt érvényesnek tekintett, de voltaképpen közpolitikai értelemben tartalmatlan „dumák elemzésének”, a köz java feledésbe merül, az egyének (politikuskok) haszonmaximalizációja mindent ural és végső soron a közpolitikaelemző helyére a mediátor lép. A diszkurzív közpolitika – mint sav – szétmarja a tudományt; árad a kénköves bűz.

A Hajnal Györggyel közösen írott tankönyvük (Gajduszek–Hajnal, 2010) 122–126. oldalán ugyanebben a szellemben foglalkoznak ezekkel a kérdésekkel. De éppen ez a meglepő. Noha a szerzők a könyvben is szembeállítják a racionális közpolitika-elemzést Simon és Lindblom fölfogásával, a részletes kritikai értékelés elmarad, s voltaképpen egy ismertetést kapunk, melynek háttérében ott dereng, hogy mindez pusztán kuriózum, rosszabb esetben tudományos öngyilkosság. Hasonlóképpen a cikkben is: Gajduszek elismeri, hogy a diszkurzív közpolitika iránti igényt voltaképpen maga a „klasszikus közpolitika-tudomány” belső tisztázatlanságai, vitái és konfliktusai, megoldhatatlannak tetsző kihívásai termelték ki, ám végső soron megtagadja tőle a racionalitást.

Tehát – ahogy már említettem volt – Simonra, Lindblomra, Perelmanra vagy éppenséggel a diszkurzív, narratív közpolitika-elemzés immáron klasszikusá-

nak számító Deborah Stone-ra azért hivatkozom, mert úgy látom magam is, hogy a rational choice sokáig uralkodó és kritikusai által egysíkúnak lefestett fölfogásával szemben, a racionalitás fogalmának egy alternatív elemzésére támaszkodva, új perspektívákat tárnak föl a társadalomtudományi vizsgálódások előtt; az értelmes *mellett* az ésszerűt helyezik a középpontba, s evvel valóban megnyitják az utat a diszkurzív közpolitika előtt.

Kétségtelen azonban, hogy Gajduschek György rátapint minden diszkurzív közpolitika egyik sajátosságára, amit azok is észrevesznek, akik lelkes hívei és művelői – jelesül a filozófiai túlterheltségre (Wagenaar, 2011).

Ennek a jelenségnek vélhető oka, hogy a diszkurzív közpolitikának nincs iskolaszerűen kidolgozott, általánosan elfogadott módszertana, így eredményei sem verifikálhatóak és nem összehasonlíthatóak, s még egységes nyelvezetről sem beszélhetünk (ennek ellenére igen jó kísérletnek tartom ([Roe, 1994]).

„Diszkurzív”, „interpretatív”, „narratív” „keret-analízis” (frame-analysis), etnometodológia, genealogikus elemzés, hermeneutika, fenomenológia, posztstrukturalizmus voltaképpen akár szinonim kifejezések is lehetnének, ha nem volna olykor radikálisan különböző filozófiai alapjuk, „alapító atyjuk”, s ezekből következően nem volna olykor teljesen eltérő módszerük. Elő-előfordul, hogy a diszkurzív közpolitika apostolai el sem jutnak az elemzésig, olyannyira lefoglalja őket önnön módszertanuk kidolgozása.

Nevezhetnénk mindezt akár valamiféle posztmodern állapotnak, jóllehet sem a kifejezést nem kedvelem, s azt sem igen tudom, mit is értsek alatta. A félreértésekre Szabó Márton is alkalmat ad (Pál Gábor ösztönösen átveszi – Pál, 2013), amikor maga így határozza meg a diszkurzív közpolitika iránti szükségletet: posztmodern korhoz, posztmodern tudomány dukál. Evvel azonban beviszi a diszkurzív közpolitikáról folyó vitát egy általánosabb, vélhetőleg örökre eldönthetetlen vita keretei közé, ami a modernitás természetéről és hatáiról szól. Hacsak nem értjük a posztmodernizmust úgy, ahogy a pozitivisták, azaz morális szabadesésnek és intellektuális anarchiának. Ekkor világos módon el lehet határolódni tőle, rehabilitálva az Igazságot és Valóságot, a progressziót és tudást.

Véleményem szerint azonban az „argumentative turn” (argumentatív fordulat) a közpolitikában nem valamiféle posztmodern hobby, hanem alapvető tudomány-metodológiai, izgalmas filozófiai vita eredménye, ami a racionalitás természetéről folyt, folyik.

A posztmodern kifejezésnek megkopott a korábbi divatja, s még olyanok is visszakoztak használatában, akik korábban a „posztmodern kor” meghirdetésében jeleskedtek. Lásd például Zygmunt Bauman, aki az ezredfordulótól kezdődően rehabilitálja a modernitást, s a posztmodernitást inkább a „folyékonyabbá váló modernitás” kifejezéssel helyettesíti, elkülönítve azt egy korábbi „solid” fázistól (Bauman, 2000). (Nem mintha a „likvid modernitás”, a

modernitás késői fázisa, sokkal szolidabb teória volna, mint a posztmodernitásé, ennek ellenére az mindenesetre figyelemre méltó, hogy mind többen kihátrálnak a posztmodernitás-vitából.)

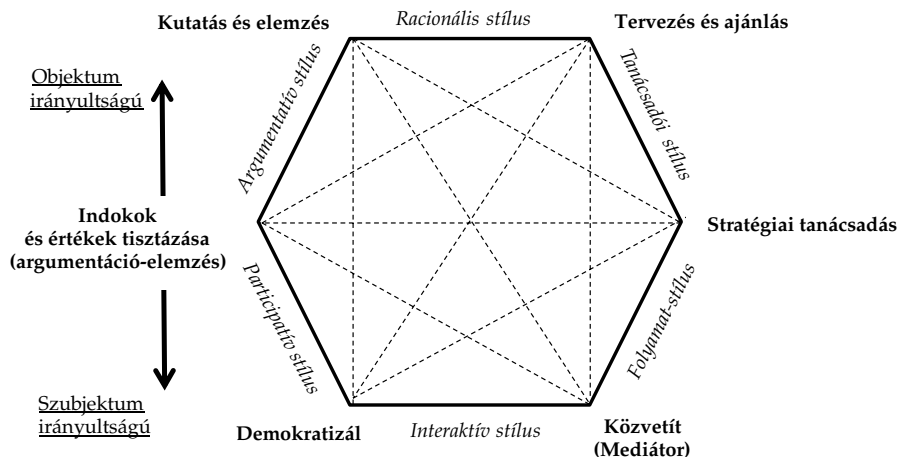
Van azonban erősebb indokom is arra, hogy Szabó Márton álláspontjáról levakarjam a „posztmodern gondolkodás” minősítést. Ha figyelembe vesszük, hogy a racionalitás és racionális logika természetéről már Arisztotelész megnyitotta a rendszeres elmélkedést, ami azóta is szüntelenül tart, akkor aligha tartható tovább az a vélekedés miszerint a posztmodernnek bélyegzett filozófiák – Husserl, Habermas, Derrida, Rorty, Ricoeur, Gadamer, Lyotard, Foucault és számtalan társuk vagy követőjük – volnának a felelősek a pozitivistá tudomány válságáért.

Visszatérve azonban az „apostolokhoz”; ahogy az rendszerint lenni szokott, hitük és prófécijük arra hajlamosítja őket, hogy komplett világmagyarázatot kínáljanak, múltat és jövőt hézagmentesen forrasszanak össze, sajátosan újraalkotva evvel a történelmet, valamiféle teleologikus világképet vizionálnak, amelynek végpontjában éppen ők maguk állnak, s mindenekelőtt megnevezék az ősellenséget. Apostolt szimmant Gajdusчек is Szabóban, ám véleményem szerint erről szó sincs. A diszkurzív politikatudományra vonatkozóan mondja Szabó (és *mutatis mutandis* ez érvényes a közpolitikai elemzésre is): „...a diszkurzivitás nézőpontjából számottevő tudományos *adalékok* születtek a politika régi nagy témáiban, de a hagyományos szemléletet alapjaiban megrengető munkásság egyelőre nem jött létre. [...] Nehéz megjósolni, hogy ilyen változás egyáltalán bekövetkezik-e. Jelenleg az tűnik valószínűnek, hogy nem; a diszkurzív politikatudomány ebben a vonatkozásban inkább alternatív tudományos beszédként jelenik meg a pozitivistá hagyomány *mellett*, ezt kiegészítve és árnyalva, táguló körben épül bele a tudományos gondolkodásba.” (Szabó, 2003, 77–78. – kiemelés az eredetiben.)

Eddigi gondolatmenetem summázata tehát egyszerűen csak ennyi: a vitázó felek elbeszélnek egymás mellett, mert más és más beszédük tárgya. Míg Gajdusчек György a diszkurzív közpolitika művelhetőségét – változó módszerei és verifikálható eredményei, kvantifikálhatósága és értékelhetősége (evalváció, mondja Gajdusчек, csak tudnám miért?, vajon nem azért, mert az „értékelés kifejezés magában rejti az „értéket”, amit kerülni akar?) okán – vonja kétségbe, Szabó Márton a közpolitikai elemzés filozófiai alapjaira kérdez rá. Kettejük „dumája” más és más – hogy rögtönözzünk egy morzsányi diszkurzív közpolitika-elemzést. Gajdusчек György *értelmes* közpolitikai műveleteket végez, míg Szabó Márton ezek *ésszerűségét* vizsgálja, azaz a bevett közpolitikai műveletekkel végez filozófiai műveleteket. Mert mi is a filozófiai érv? „Nem premisszákkal és következtetésekkel folytatott művelet, hanem a premisszákkal és következtetésekkel végzett műveletekkel folytatott művelet.” (Ryle, 1954)

Ezennel viszont kilépek a filozófiai nyelvhasználatból és technicizált szemzőgöböl hasonló össze a két, radikálisan eltérőnek tetsző és ugyanakkor

egymást kizáró álláspontot a közpolitikai elemzésről. Ehhez segítségül fölhasználok egy példaadón világos, empirikus kutatással és a lehető legszélesebb szakirodalom ismeretével alátámasztott ideáltipikus modellt, amit – ha részleteiben nem is sikerül ismertetnem –, de pedagógiai célokra is messzemenően használhatónak tartok (Mayer–Daalen–Bots, 2004).

A vita értékelésének céljaira kissé átalakított ábrához néhány megjegyzést kell fűznöm.

A hatszög sarkaiban a közpolitikai elemzés különböző *tevékenységei* helyezkednek el, s az eredeti tanulmányban mindegyikhez pontos meghatározás, valamint gyakorlati példa tartozik. Ami azonban még ennél is lényegesebb talán az, hogy ezen tevékenységek meghatározása egy kutatáson alapszik, melynek során a szerzők számba vették a Hollandiában, különböző intézmények, kutatóhelyek, vállalatok, kormányzatok, civil szervezetek, egyetemek által végzett közpolitikai elemzéseket.

A közpolitikai elemzések *stílusainak* elkülönítésekor a szerzők a különböző közpolitikai paradigmákat, iskolákat, modelleket meghirdető és követő szakirodalomra támaszkodtak. Ezen a ponton tehát mind Szabó Márton, mind pedig Gajdushek György kifejezhetné mélységes egyet nem értését. Vélekedhetnének úgy, hogy egyes stílusok nem számítanak közpolitika-elemzéseknek, más társadalomismereti szakterülethez sorolhatók; vagy kétségbe vonhatnák a hatszög létezését, túlságosan szimmetrikusnak s ezért valószínűtlennek tarthatnák, hogy a stílusok éppen így rendezhetőek el. Ki-ki visszahátrálhatna a saját paradigmájába és folytatódhatna a filozófiai vita.

Amire viszont én teszek javaslatot – s ez indokolja a vitában való részvételmet is –, hogy fogadjuk el a situáció-függő közpolitikai elemzés tervezésének eszméjét.

Az illusztrációnak szánt ábra remekül mutatja, hogy a hatszögből sokféleképpen metszhető ki háromszög (vagy valamilyen sokszög), attól függően, hogy milyen helyzetben kell elvégezni egy közpolitikai elemzést, melyek az elemzés céljai, ki a megrendelője (cég, lobbiszervezet, kormányzat vagy a tudomány), milyen erőforrások (információk és anyagiak) állnak rendelkezésünkre, mik a célkitűzések megvalósulásának eszközei, föltételei, támogatói és lehetőségei, stb. Azaz – feledve a stílusokat akár – kombináljuk bátran – a szaggatott vonalak mentén – a közpolitikai elemzés tevékenységeit.

Mindez egyesek olvasatában jelentheti a közpolitikai elemzések területének fölbomlását, végletes és végzetes relativizálást. Meglehet, a közpolitikai elemzések terrénumát túlságosan tágan vonjuk meg, s ebben maga a közpolitikai elemzés veszhet el. Ám ha már jó előre képesek vagyunk megmondani, hogy melyek azok a tevékenységek és értékek, amelyek vezérlik elemzésünket, akkor evvel megadjuk értékelhetőségének kritériumait is: végül tudni fogjuk, hogy mi a jó közpolitikai elemzés, s mi nem jó; mi az, ami kreatív, s mi az, ami pusztán homályos. S ha azt vesszük, hogy egyetlen stílus sem garantálja eleve a jó és rossz elemzés elkülönítését, akkor a javaslatot akár el is fogadhatnánk.

Úgy érzem, hogy mind Gajdusчек György, mind pedig Szabó Márton hajlamos integráltan gondolkozni a közpolitikai elemzésről.

Szabó Márton ezirányú nyitottságát már idéztem a diszkurzív politikatudomány kapcsán. Másfelől a már említett Gajdusчек–Hajnal-könyv 17. fejezetében a következőket olvashatjuk: „A fentiekben az egyeztetésen alapuló és a racionális közpolitika alkotást mint két, egymást kizáró modellt jelenítettük meg. Az egyeztetésnek azonban a racionális modellben is lehet – kifejezetten pozitív szerepe.” (Gajdusчек–Hajnal, 2010, 255.) Ez a kijelentés még nem azonos az integrációval, ahogy ezt például William N. Dunn tankönyvében megtalálhatjuk (Dunn, 2011 – jelenleg a leghasználtabb tankönyv. Lásd még az online tananyagot: <http://www.policyonline.org/>), de ahhoz egészen hasonló szellemű, még ha Gajdusчекék gondosan el is kerülik, hogy az argumentatív fordulatba besorolnának. Gajdusчек másik „beismerő vallomása” az, hogy a közpolitikai célok tekintetében elismeri az argumentáció fontosságát, de a politikai ciklus ezen pontján nem terjeszkedne túl. Tehát – véleményem szerint, akár az egyeztetés diszkurzív előfeltételei is adottak volnának.

Még további két, a vitához ugyan szorosan kapcsolódó, noha nem annak főszórához tartozó, szemléletbeli szempontot kell megemlítenem, ami a feleket látványosan elválasztja egymástól. Egyik a *közpolitika gazdaságára* vonatkozik, másik a *politikához való viszonyra* (s mint látni fogjuk, ez utóbbi esetben inkább konvergálnak a nézetek).

Gajdusчек György, abbéli igyekezetében, hogy mind tudományosabbra hangolja a közpolitika értelmezését, alkalmasint be is szűkíti azt. A „mi a köz-

politika (és főként: mi a közpolitikai elemzés)?” kérdésére adott föltételezett válasza inkább kizár, mint befogad.

Gajduschek György először is megfogalmazza – maga által is önironikusnak szánt, noha öniróniáját érezhetően nem egészen komolyan gondolva – azt az „idejétmúlt” tudománymódszertani alapállást, amelynek talajáról a Szabó Márton által előadott – szintén tudománymódszertani – javaslatot kritika tárgyává teszi. Ez a pozitivistá tudomány szemlélet. Voltaképpen evvel csupán azt állítja, hogy lehetséges a társadalomtudomány és ezen belül a tudományos közpolitika-elemzés. Érdekes módon, ha egy kicsit is átgondoljuk, akkor ez nem áll szemben avval, amit Szabó mond; szerinte is lehetséges a tudományos közpolitika-elemzés, s jöllehet más módszertant javasol, de még mindig bőven a pozitívizmus paradigmáján belül marad. *A magyarázat és megértés* épp’ úgy része ennek a paradigmának, mint a technikai elemzés, ami persze soha nem hozhat végleges eredményeket a technikák folyamatos fejlődése, sőt, eredendő bizonytalanságuk okán sem.

Közbevetőleg: régóta kísért (s nem csak a fizikában) Heisenberg *A rész és az egész* című könyvének (Heisenberg, 1975) határozatlansági elve, mely szerint nem lehet korlátlan pontossággal ismerni egy részecske ugyanabban a pillanatban felvett helyzetét és impulzusát. Heisenberg ugye nem posztmodern gondolkodó? (És igaza van Hankiss Elemérnek, amikor egy interjúban azt mondja, hogy a modern kvantumfizika szemléletének óhatatlanul be kell törnie a társadalomtudományokba.) Jon Elster (Elster, 2001) „Amikor a racionalitás kudarcot vall” (38–49.) éppen a racionális választás iskolájából kijövet foglalkozik a „határozatlansággal”, a meghatározhatatlansággal. Ebből a szempontból gondolja át a társadalomtudományok tudományos státuszát is, a könyv egy későbbi, kibővített változatának (Elster, 2007) zárófejezetében: „Conclusion: Is Social Science Possible?” (445–469.) Elképzelhető, hogy vitánk is könnyen áttehető volna az elsteri „heisenbergi fordulat” keretébe, s akkor lehet, hogy a diszkurzív közpolitika egy ilyen „betörési pont” volna.

Akkor mégis hol van a nézeteltérés? Véleményem szerint abban, amit Gajduschek *nem mond ki* a saját álláspontjáról, azaz nem határozza meg a „pozitivistá eszményt” és abban, *ahogy* kimondja a saját álláspontjának kizárólagos érvényességét.

Mi az, amit – hangsúlyozom: megérzésem szerint! – Gajduschek *nem mond ki*? Mindenek előtt azt, hogy a közpolitika „tudományán” belül ő a haszonelvű, benthami vétetésű, a chicagói közgazdasági iskolában csúcsra jutott és az amerikai akadémia által kanonizált, abszolút mainstreammé avatott, rational (public) choice-iskola hívének tartja önmagát. Ennek eredményeként minden, ami ebbe az iskolába beszuszakolható, az elfogadható közpolitikaként vagy annak elemzéseként. Logikusan ebből következik aztán vitacikkének legértetlenebb, költőinek szánt, ezért eleve nemlegesen már eleve megválaszolt

kérdése: „Tudna-e [ti. Szabó] olyan közpolitikai témát mondani, amelynek diszkurzuselmzését értelmesen el lehetne végezni?”

Természetesen számtalan ilyen téma van, s akadnak köztük olyanok, amelyeket csak és kizárólag diszkurzív, narratív módszerekkel lehet elemezni, s olyanok, melyek nem a közpolitika „tudományát” kanonizálni hivatott műhelyekben születnek.

Gajdusчек György számára is ismert Graham T. Allison elemzése (Allison, 1971) a kubai rakétaválságról. Említi (Gajdusчек–Hajnal, 2010: 74.), azonban pusztán egy a közpolitikai szereplőkre vonatkozó meglehetősen homályos utalásban, a lehetséges modellek tárgyalásakor (de nem említi a mű önkritikus és új, előzőleg titkosított iratokat figyelembe vevő, alapvetően bővített változatát – Allison–Zelikow, 1999).

Allison és Zelikow elemzésének a lényegét annak kiindulópontja nevezi meg látványosan, s ez a kubai rakétaválságból levont tanulság, ahogy ezt John F. Kennedy elnök megfogalmazta volt: „A végső döntés lényege áthatolhatatlan marad a külső megfigyelő számára – gyakran voltaképpen a döntéshozó számára is.” A mű a racionális döntések kritikája, sőt, egyes esetekben veszélyes voltának föltárása. A racionális, kiszámítható viselkedés tézise a hidegháborús korszakban az volt, hogy a nukleáris háború elkerülésének legjobb módja a nukleáris fegyverkezés, hiszen senki sem akarhat *értelmes* ember létére öngyilkosságot elkövetni. (Tegyük hozzá zárójelben, hogy a racionális döntésnek lehet irracionális – előre nem kiszámítható kimenetele, egy helytelen következtetésnek kollaterális nyeresége, ahogy a hidegháborús logikának az 1989-es rendszerváltozások.) Az Allison–Zelikow-elemzés világosan kimutatja, hogy ez egyáltalán nincs így. Például a japánok nem támadták volna meg Pearl Harbort, ha értelmesen kiszámolják, hogy sem gazdasági potenciáljuk, sem katonai erejük nem elegendő ahhoz, hogy megnyerjenek egy háborút az Egyesült Államok ellen. Ugyanez a történelmi esemény – Pearl Harbor bombázása 1941-ben – egy másik értelemben is megmutatja a racionális döntések függését a nyelvi elemzéstől. A támadás előtt az amerikai titkosszolgálatok már elegendő információval rendelkeztek a japánok szándékairól, és ezeket „támadási fenyegetettségként” *értelmezték*. Ugyanakkor Pearl Harbor parancsnoka szabotázstól tartott, s ez ellen védekezett avval, hogy a repülőgépeket közel húzta egymáshoz és a katonák sorfalat álltak körülöttük. Talán szabotázs elhárítására ez racionális intézkedésnek minősülhetett volna, a valóságban viszont elősegítette a japán csapás sikerét, *hatékonyan* növelte az ellenség támadásának erejét.

Graham T. Allison 1971-es munkája ma már a közpolitikai elemzés klaszrikusának számít, a harvardi Kennedy School of Government kormányzatot és közpolitikát kutató és oktató intézményének „bibliája”. Nem mellesleg azonban a racionális döntések elméletére alapozott közpolitikákkal némiképp szembenálló, azokat azonban inkább pluralizáló megközelítések tankönyve. (Episz-

temológiai háttérében az írásom elején említett Herbert A. Simon „kielégítő” – „satisficing” fogalma áll, ami az *ésszerű* döntésekhez kapcsolódik. A munka Simonnak a bürokratikus döntéshozás mibenlétéről szóló fejtegetéseit is alapul veszi. Allison állításait – legkevésbé sem meglepő módon – Milton Friedman, a chicagói közgazdaságtani iskola vezéralakja bírálja.)

Vegyünk azonban másik példát egy, a közpolitikai szakirodalom számára teljesen ismeretlen műből, a közpolitikai elemzők körében teljesen ismeretlen szerzőtől, Richard Vahrenkamptól (Vahrenkamp, 2001), valamint (Vahrenkamp, 2010). Még a narratív közpolitika-elemzés sem tartja számon ezt a munkát, ám jól érzékelteti, hogy ott is találhatunk olyet, ahol nem is keresnénk.

A közhiedelem úgy tartja, hogy Hitler legsikeresebb közpolitikája az autópálya-építés volt. Ez a *nemzetiszocializmus* „népi” programjába illeszthető, ahogy a „népautót minden németnek”, a Volkswagen gyártása, a népi televízió, a népi rádió, a tömbházak és a népi üdültetés. A gazdasági racionalitás alátámasztotta ezt a politikát, amelynek célkitűzése egy modern, iparosodott, fejlett infrastruktúrával rendelkező, az USA-val versenyképes Németország és a fogyasztói társadalom megteremtése volt. Legalábbis utólagosan elvégezhető ilyen keretben is a közpolitikai elemzés, noha Németország akkori személyautó-állománya, önmagában, nem tette volna szükségessé autópályák építését. (Az Egyesült Államokban, éppen a német mintát véve alapul, Eisenhower elnök csak 1955-ben hirdetett meg autópálya-építési programot.) A nemzeti-szocialista autópálya-projekt során számos hatástanulmányt, közpolitikai elemzést készítettek, amelyek a foglalkoztak a forgalom kérdéseivel, a döntéshozatallal, szervezeti háttérrel és természetesen a finanszírozással. Ezek mellett erős hangsúllyal jelentek meg a táj esztétikájának és a propagandának az igényei is. Richard Vahrenkamp – irdatlan sok adatra, elemzésre, korabeli anyagra, szakirodalomra támaszkodva – elbeszéli nekünk, hogy az autópálya-építés miért nem volt egyszerű közpolitikai cél, hanem sokkal inkább célok hálózata, integráló, „hálózati eszme” (Netzidee).

S jóllehet szívesen ismertetném teljes egészében Vahrenkamp munkáit e tárgyban, csak egyetlen alcélt említek itt meg. Az állam, a Volkswagen-gyár beindításával a motorizálás (személyi közlekedés) kiterjesztését, általánosabban a fordizmust, a tömegtermelést és tömeges jólétet akarta Németországban meghonosítani. Henry Ford igen népszerű volt Németországban, 1923-ban németül is megjelent önéletrajzi művének 1940-ig 33 kiadása látott napvilágot. Fordot Hitler is nagyon kedvelte: a KdF („Kraft durch Freude” – Örömteli Erő) autó gyártásával megbízott Volkswagen-gyár 1938-as beindulásának évében Henry Ford kitüntetést vehetett át Adolf Hitlertől. Hitler csodálata nem csak a fordizmusnak szólt, hanem Henry Ford antiszemizmusát is értékelte, s idézi is Ford 1921-es pamfletjét *a Mein Kampfban*.

S hogy mi köze mindennek a közpolitikához? Nos, Richard Vahrenkamp autópálya-építésről szóló narratív közpolitikai elemzésének – noha egyáltalán

nem történik név szerint erre utalás és módszertani kérdésekkel sem foglalkozik a szerző – sikerül bemutatnia, hogy miért válhatott a Hitler szívének oly’ kedves autópálya-építési program a „nácizmus emlékművévé”, egyszerre leírva, *magyarázva és megértve* a nácizmus lényegét. Olyan elemzés tehát, mely válaszol Gajdusчек György költői kérdésére: s jelen esetben, ebben a témában érzésem szerint csak egy ilyen típusú elemzés lehet kielégítő. (Azt, hogy történeti témákban mennyire gyümölcsöző lehet a narratív elemzés, nem csak Napóleon mondása, miszerint „a történelem az a hazugság, amit mindannyian elhiszünk” magyarázhatja, de lásd a játékelméletet is gazdagító tanulmánygyűjteményt: Bates, Greif, Levi, Rosenthal és Weingast, 1998).

Ha pedig hazai vizekre evezünk, akkor csak futólag említem meg, hogy jómagam a pécsi Európa Kulturális Fővárosa 2010 narratív közpolitikai elemzésével kísérletezem (Bretter, 2014). Ezen belül például a Kodály Központ (koncertterem) beruházása nem egy klasszikus költséghaszon-elemzés eredménye, illetve azt nem a működtetés költségeinek és a város teherbíró képességének kiszámítása alapozta meg, hanem a politikusok, kulturális intézményvezetők, civil szervezetek, közvélemény egyetértése egy storyban, amit állítólag a város mesél önmagáról, melynek címe: „Pécs száz éve vágyik egy koncertteremre”. Ezért nem épült meg a koncertterem gazdaságosan egy bevásárlóközpont tetején – ahogy mondjuk Japánban egy közpolitika-elemző bizonyára kiszámolta volt, hiszen ott elfogadott megoldás; vagy nem a zsinagóga alakult át koncertteremmé 500 millió forintból szemben a 7,6 milliárddal, amennyibe az új került.

Mondhatná persze Gajdusчек György, hogy érdekesek, érdekesek az általam említett esetek, de semmi közük a közpolitika-elemzéshez. De hát éppen erről van szó. Ha eleve szűkre vonjuk meg egy meghatározás és ízlés és kánon szerint a közpolitika körét, akkor nyilván eleve azt is meghatároztuk, mi lehet része és mi nem. Jómagam nem hiszek az ilyen definícióknak és inkább élvezem a közpolitika változatosságát és gazdagságát (Hajer–Wagenaar, 2003).

Végül a másik szemléleti kérdés, melyet említettem, a politikához való viszonyt érinti.

Gajdusчек György vitacikkének „Az elmélet alkalmazása a lokalitásban” című betétdarabja talán nem is gondolatmenet, hanem keserű kifakadás, ami a „klasszikus közpolitika-elemzés” hiányát siratja.

Tekintsünk el most egy pillanatra attól, hogy az alcímben szereplő lokalitás alatt nem a helyi társadalmat, önkormányzatot, netán régiót kell – azt hiszem – értenünk, hanem a „magyar rögvalóság” szinonimáját.

Itt Gajdusчек megkérdezi magamagától, hogy vajon hol van a narratív közpolitika helye a gyakorlatban, a mai Magyarországon? Két – állítása szerint – ellentétes választ is ad a kérdésre, melyekről azonban kis szövegértési erőfeszítéssel kideríthető, hogy voltaképpen egyazon válasz cinikusabb és politikusabb változatáról van pusztán szó. A cinikus válasz szerint a politikát a „süket duma” jellemzi, tehát, ha minden a „narratíva”, akkor a „narratív közpolitikai elem-

zésnek nincs alternatívája”. A politikusabb válasz szerint a politikát a pártpolitika és a média uralja és „klasszikus közpolitika-elemzést” alig végeznek Magyarországon, ilyen szakemberek alig találhatóak a minisztériumokban, tehát... ezek szerint is csak a „narratívák” elemzése marad meg lehetőségként.

Lehet, hogy Gajdusчек annyira utálja a politikát, hogy megpróbálja magát biztonságos, úgymond pozitivista távolságba pozicionálni tőle? S ha igen, akkor nem lehetséges, hogy ily módon belesodródik Szabó álláspontjába, aki viszont éppen, hogy majd’ mindent politikaiként értelmez?

Mélyen egyetértek avval, hogy a kopár szikon alig sarjad a közpolitika. S még meg is toldom avval, hogy ott sem terem, ahol márpedig törvényi előírás van a termésre. Törvény szabja meg ugyanis, hogy minden törvényjavaslatához hatástanulmányt kell mellékelni, ami az esetek túlnyomó többségében közpolitika-elemzést jelentene. Továbbmegyek. A politika jelenlegi hatalmi rendjében és az egyéni képviselői indítványok dömpingjében, valamint a rögtönítélő alkotmányozás korában végleg nehéz megmondani, hogy miként születik meg egy közpolitika, milyen elemzésekre támaszkodik, ha egyáltalán. Gajdusчек György kétségbeesése amiatt, hogy a közpolitika narratívákra bomlik, végső soron pedig egyetlen víziónak rendelődik alá, jogosnak tűnik. Egy érveléssel több, hogy komolyan vegyük a narratív közpolitika-elemzést (lásd a fentebb a Richard Vahrenkamp kapcsán mondottakat).

De a közpolitikát nem a narratíva felől fenyegeti végveszély.

Ma mindinkább úgy tűnik, hogy az állam egy új teóriája és a közszolgálat új megszervezése, valamint az ennek megfelelő intézményrendszer, az oktatástól a kutatásig és közigazgatásig az, ami a közpolitikát igazán háttérbe szorítja. Elegendő ehhez elolvasni Fodor G. Gábor és Stumpf István tanulmányát (Fodor–Stumpf 2008), hogy világosan lássunk magunk körül. A megszemélyesített, saját akarattal rendelkező, neoweberinek titulált állam szüli a jó kormányt, ami szemben áll avval a koncepcióval, miszerint az állam feladata a jó kormányzás, amit az az állampolgárok felé szolgáltatásként, megbízás alapján végez (New Public Management kritikája és elvetése, illetve egyes elemeinek beépítése a Jó Állam koncepciójába). A szerzők szerint egyszerűen kitalálhatjuk, hogy mit csinálna ez az állam, saját akarata birtokában. „Az állam, ha akarhatná, a kormányzás politikai természetének elsődlegességét hangsúlyozná, és ennek megfelelően módosítaná a neoweberi paradigma hangsúlyait. Például: az államot magáért az állam kedvéért kell megerősíteni; a bürokráciát a politikai hatalom szolgálatába kell állítani; a demokrácia kiszélesítésére azért van szükség, hogy az állam megnyerje bizonyos társadalmi csoportok támogatását; az állam ugyanebből a célból avatkozna be a piac működésébe is, mert politikájának egyszerűen több nyertest, mint vesztest kell előállítania.” (I. m. 19., „Mit tenne az állam?” alfejezet.)

Vajon nem egy narratíváról van itt szó? A Jó (providenciális) Állam a főszereplő, saját morális jellemmel és konkrét célokkal, aki a róla folyó storyban

népesei, élet-halál harcot folytat számtalan ellenségeivel, de támaszkodhat a legkisebb királyfi megváltó segítségére. A Jó Állam (sic!) aztán ledobja „tudományos jelmezét” és föllép a politika népi színpadán is, a közigazgatás átalakításáról szóló darabban, a Magyary Zoltán Közigazgatás-fejlesztési Programban.

De nem akarom a klasszikus vagy narratív közpolitika-vitát most áttenni a Good Governance-Go(o)d Government diskurzusba, ami amúgy is szélesen hömpölyög a magyar tudományos és politikai élet periferiáin. Csak jelzem, hogy a narratív közpolitika-elemzésnek talán itt is volna némi keresnivalója.

Szinte az előző gondolatmenetet folytatva, tehát egyáltalán nem ellentétben Gajdushek Györggyel, Szabó is valóban mindent politikának lát, ám ebbéli látásmódját Carl Schmittől eredezteti. Egy remek (ám éppen az alábbi tézis tekintetében kritika tárgyává tehető) tanulmányban elemzi, és számos írásában idézi Schmitt „a politikai” fogalmát. Láthatólag elfogadja Schmitt nézetét, ami az állam és társadalom közötti válaszfal lebomlásáról, elmosódásáról szól. „Az állam és a társadalom kölcsönösen áthatja egymást, s minden eddigi államinak számító ügy társadalmivá, és megfordítva, minden eddigi ,csak’ társadalminak számító ügy államivá válik, miként ez egy demokratikusan szervezett közösségi szervezetben szükségszerű módon bekövetkezik.” Szabó számára ebből a schmitti alapvetésből következik, hogy „a huszadik században már jogosulatlan a politikai és az állami azonosítása, ami azt is jelenti, hogy nem lehet világosan meghúzni a politikai és a nem politikai közötti határvonalat. A politikai jelző használata bizonytalanná vált, mert az állam már nem a politikai egység centruma és modellje. És nincs más centrális intézmény vagy objektív struktúra, amely elfoglalná helyét, és egyértelműen kijelölné a politikai és a nem politikai közötti határvonalat. Nem lehet kétséges, hogy közben a politika egésze is megváltozott: többé már nem rögzített intézmények, standard rendek, cáfolhatatlan ideák és született politikai osztályok örökérvényű cselekedete, hanem az egymással nyilvánosan rivalizáló erők küzdelmének a területe és konstrukciója.” (Szabó, 2003: 40.) (A baj evvel a nézettel az, hogy a politikai fogalmával együtt aztán ránk tör Carl Schmitt egész politikafilozófiája s vele együtt a barát-ellenség totalizáló fogalompár. Ez ellen már küzd Szabó Márton is, váltakozó sikerrel, és jómagam is próbálkoztam már – Bretter, 2003.)

Itt, a politikaihoz (a politikához) való viszonyban valóban mély meggyőződések, akár világlátások ütköznek össze, melyek között nem tisztem sem igazságot tenni, sem pedig hidat verni. Csak annyit szögeznék le empirikus érvennyel, hogy az *excrementum*hoz, amit a politikus nagy kínkeservvel és olykor jogos büszkeség árán hoz létre, alapvetően kétféle viszonyulás építhető ki: a köztisztasági alkalmazotté, aki azonnal eltakarítaná; a másik az archeológusé vagy laborosé, aki élvezettel turkál benne. Mégis, az utóbbihoz érzem magam közelebb.

IRODALOM

- Allison, Graham T. (1971): *Essence of Decision: Explaining the Cuban Missile Crisis*. Little Brown.
- Allison, Graham T.–Zelikow, Philip (1999): *Essence of decision : explaining the Cuban Missile Crisis*. 2nd ed. New York, Longman.
- Bates, Robert H.–Greif, Avner–Levi, Margaret–Rosenthal, Jean-Laurent–Weingast, Barry R. (1998): *Analytic Narratives*. Princeton, New Jersey, Princeton University Press.
- Bauman, Zygmunt (2000): *Liquid modernity*. Cambridge–Malden, Polity Press, Blackwell.
- Bretter Zoltán (2003): Apolitika, depolitizálás, antipolitika – Carl Schmitt liberalizmus-kritikájának néhány eleme. *Világosság*, 2003, 7-8. 43–52.
- Bretter Zoltán (2014): Az EKF – Pécs2010 közpolitikai értelmezése: az állatorvosi ló. In: Tuka Ágnes–Glied Viktor (szerk.): *Pécs a többszintű kormányzás csapdájában*. Publikon, Pécs. 88–108.
- Dunn, William N. (2011): *Public Policy Analysis*. 5th ed. Pearson.
- Elster, Jon. (2001): *A társadalom fogaskerekei*. Fordította: Helmich Zoltán és Szántó Zoltán. Budapest, Osiris.
- (2007): *Explaining Social Behavior: More Nuts and Bolts for the Social Sciences*. Cambridge, Cambridge University Press.
- Fodor Gábor G.–Stumpf István (2008): Neoweberi állam és jó kormányzás = Nemzeti Érdek. *Századvég*, II. évf., 3.: 5–26.
- Gajdusчек György (2013): „Diskurzus” vagy „süket duma”? Gondolatok, megjegyzések Szabó Márton: Közpolitikai diskurzuselemzés c. dolgozatához. *Politikatudományi Szemle*, XXII. évf., 1. szám. 117–131.
- Gajdusчек György–Hajnal György (2010): *Közpolitika*. Budapest, HVG-ORAC.
- Gross Alan G.–Dearin Ray D. (2003): *Chaim Perelman*. New York, SUNY.
- Hajer, Maarten A.–Wagenaar, H. (2003): *Deliberative Policy Analysis – Understanding Governance in the Network Society*. Cambridge, Cambridge University Press.
- Heisenberg, Werner (1975): *A rész és az egész*. Fordította: Falvay Mihály. Budapest, Gondolat.
- Mayer Igor S.–Daalen C. Els van–Bots Pieter W. G. (2004): Perspectives on policy analyses: a framework for understanding and design. *International Journal of Technology, Policy and Management*, 4. évf. 2 (July 7): 169–191.
- Pál Gábor (2013): A közpolitikai diskurzuselemzés perspektívái – Hozzászólás egy vitához. *Politikatudományi Szemle*, XXII. évf., 2. szám. 117–132.
- Perelman, Chaïm (2000): The New Rhetoric: a Theory of Practical Reasoning. In: *The Rhetorical Tradition: Readings from Classical Times to the Present*. Patricia Bizzell and Bruce Herzberg, New York, Bedford. 1384–1409.
- (1965): *An Historical Introduction to Philosophical Thinking*. Random House.
- Perelman, Chaïm–Olbrechts-Tyteca, Lucie (1969): *New Rhetoric: Treatise on Argumentation*. University of Notre Dame Press. Original edition, *Traité de l'argumentation: La nouvelle rhétorique*. Paris, Presses Universitaires de France (1958).
- Rawls, John (1993): *Political Liberalism*. New York, Columbia University Press.
- Roe, Emery (1994): *Narrative policy analysis: theory and practice*. Durham, Duke University Press.
- Ryle, Gilbert (1954): Proofs in Philosophy. *Revue Internationale de Philosophie*.

- Szabó Márton (2003): *A diskurzívó politikatudomány alapjai: Elméletek és elemzések*. Budapest, L'Harmattan.
- (2012): Közpolitikai diskurzuselemzés. *Politikatudományi Szemle*, 21. évf., 3.: 7–35.
- Toulmin, Stephen E.–Rieke, Richard D.–Janik, Allan (1984): *An Introduction to Reasoning*. New York-London, Collier–Macmillan.
- Vahrenkamp, Richard (2001): Die Autobahn als Infrastruktur und der Autobahnbau 1933–1943 in Deutschland. *WorkingPaper in the History of Mobility*, 3.
- (2010): *The German Autobahn, 1920–1945: Hafraba visions and mega projects*. 1. Aufl. ed. Lohmar, Josef Eul.
- Wagenaar, Hendrik (2011): *Meaning in action: interpretation and dialogue in policy analysis*. Armonk, M. E. Sharpe.